

Člověk a prostředí – naučená část osobnosti

Psychologie osobnosti

Když jsem si chtěl sundat masku,
Přilnula k tváři.
Když jsem jí sundal a uviděl se v zrcadle,
Už jsem zestárl.

Álvaro de Campos

Co nás čeká v tomto tématu:

- Behaviorismus – experimenty, jak se lidé učí
- Interpersonální psychoanalýza – jak se lidé učí neurózám
- Interpersonální teorie – jak se člověk vztahuje ke světu
- Člověk a kultura – ten nejširší sociální kontext
- Temné stránky – jak měřit antisociální chování

Vliv prostředí?

- **Non-shared environment effect** – efekt specifických událostí a unikátního prostředí jedince
 - Př. „Když mi bylo 12, zlomil jsem si nohu na lyžích, od té doby se nemohu postavit na lyže.“
 - Má vliv na strukturu naší osobnosti, motivaci, ...
- **Shared environment effect** – efekt podobných faktorů na život člověka.
 - Stejná rodina, kultura, ...
 - Sdílené prostředí nemá vliv na vývoj osobnosti (Steven Pinker, Dan McAdams, ...)

Behaviorismus

- PSYCHOLOGIE = čistě objektivní, experimentální přírodní věda.
- Základním prvkem zkoumání v psychologii má být **pozorovatelné a měřitelné chování**.
- Teoretickým cílem je spíše předpovídání a ovládání chování než základní porozumění duševním jevům
- Zabývá se studiem procesů UČENÍ
- Osobnost je pojímána jako zkušenostmi akumulovaná sada naučených vzorců chování
- Základní tezí neobehavioristů je jednota člověka s jeho prostředím, chování je situačně specifické
- Psychika se dodnes pojímá jako nástroj a výsledek adaptace (přizpůsobení)

BEHAVIORISMUS - východiska

BEHAVIORISMUS – historický kontext

- *Počátek 20. století, 1. polovina 20.st.*
- Významný směr **americké** psychologie

Klasický behaviorismus (J. B. Watson)

- Atom chování = psychický reflex (Stimul-Reakce S-R)
- Hledání prvku, který by byl obecně platný pro jakékoli adaptivní chování
- „Osobnost“ nepsychologický pojem, atomismus, umělost, redukce na experiment

Neobehaviorismus (C. L. Hull, B. F. Skinner)

- Větší důraz na rozdíl mezi zvířetem a lidskou bytostí
- chování = stimul – osobnost – reakce (S-O-R)

BEHAVIORISMUS

– dnes

- Základní tezí neobehavioristů je jednota člověka s jeho prostředím
- Psychika se dodnes pojímá jako nástroj a výsledek adaptace (přizpůsobení)
- Exaktnost v experimentu
- Kognitivně-behaviorální terapie

Předchůdci

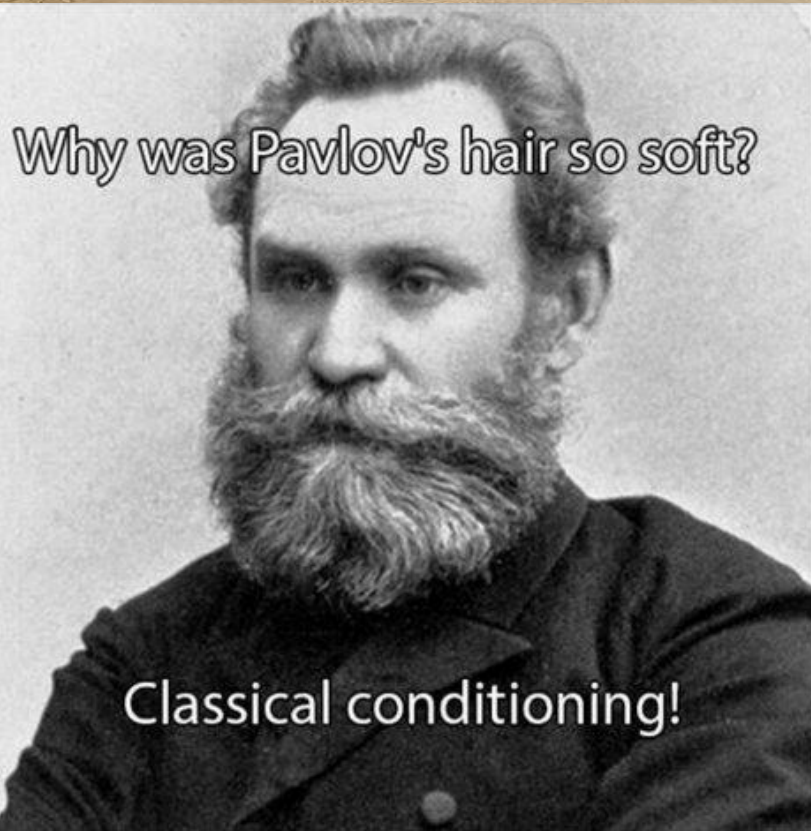

Konekcionalismus - Edward Lee Thorndike (1874-1947)

- **Zákon účinku** – reakce na podnět je určena tím, zda předchozí zkušenosti byli „trýznivé“ či „uspokojivé“
- **Zákon cviku** – reakce bude spjata s podnětem tím pevněji, čím častěji se s ním bude spojovat (+ síla a doba trvání)
- Zavedl termíny „**haló efekt**“ a „**sociální inteligence**“

Předchůdci

Klasické podmiňování - Ivan P. Pavlov (1849-1936)

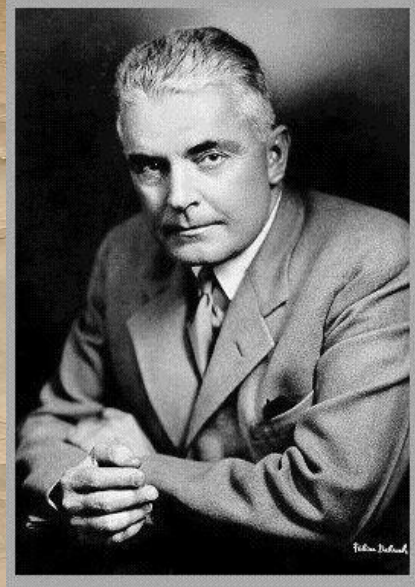
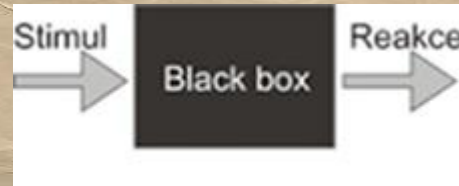

- **Nepodmíněný reflex** – reflex, vyvolaný podnětem, který vyvolá reakci svou povahou
- **Podmíněný reflex** – reakce na naučený podnět, vnímaná kauzalita
- Podmiňování ovlivňuje **časové řazení**, **vyhasínání** (opakování stimulu bez následku vede k oslabování efektu), **zobecnění** (stimul podobný podmíněnému vyvolá stejnou reakci, ale slabší), **diferenciace** (když z podobných stimulů jeden vede k následku a druhý ne, dochází k naučenému odlišování stimulů)

Klasický behaviorismus

John B. Watson (1878 – 1958)

- Kritika introspekce vycházela z její neschopnosti poskytnout objektivní informace
- S-R psychologie (stimul-reakce)

- **OSOBNOST = PRODUKT SOUSTAVY ZVYKŮ**, šířeji jako souhrn činností, které lze poznat pozorováním činností
- Nelze zpětně zjistit okolnosti, za kterých se osobnost vytvářela, nevěřil v genetiku
- Odmítá pojetí vlastností jakožto popisných jednotek osobnosti bez zřetele ke konkrétní situaci. Osobnost člení na dílčí zvykové jednotky, vztažené vždy jen k určitému druhu situace.
- „manifest“ Psychologie z pohledu behavioristy

Studie malého Alberta

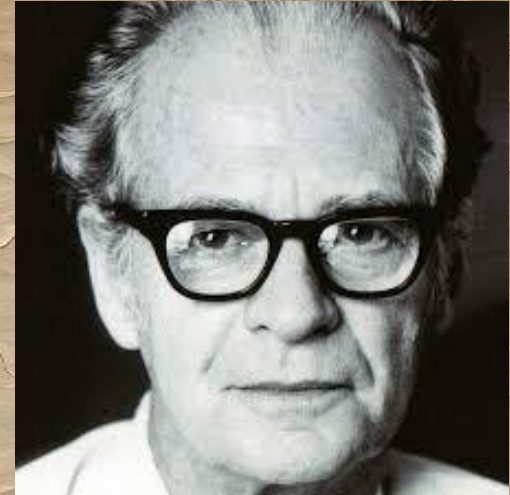
- Zima 1919-1920 - J.B.Watson a Rosalie Rayner: podmíněná reakce strachu u 11 měsíčního Alberta. Došlo ke **generalizaci strachu**.
- Kojenci mají jen několik málo vrozených reflexů a 3 vrozené emocionální reakce – **strach, zlost a lásku**
- Získaná část osobnosti – vrozené odezvy + nové podněty – **instinkty** (zal. na učení), **zvyky** (zal. na kontaktu s okolím)
- U Alberta se vyvinul strach ze všeho chlupatého
- Malý Albert zůstal traumatizován

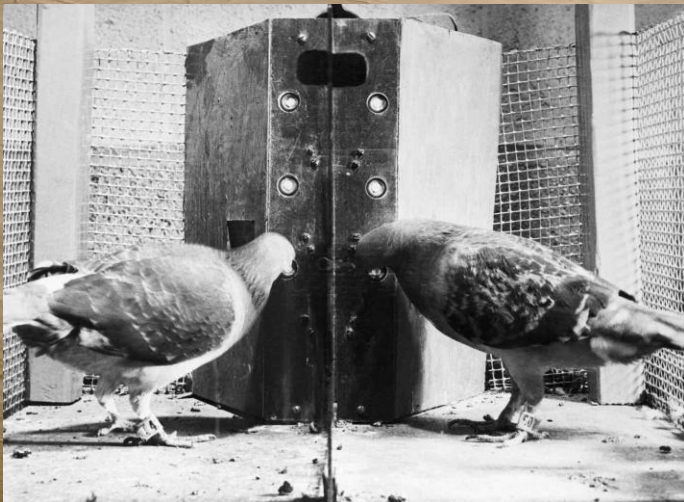
„Dejte mi tucet zdravých, dobře vyvinutých dětí a můj vymezený svět, abych v něm vychoval ... specialistu v jakémkoliv oboru – lékařem, právníkem, ... a taky žebrákem a zlodějem bez ohledu na jeho talent, záliby, sklony, schopnosti, dispozice či rasový původ.“ Behaviorismus, 1924

Operantní podmínování

B. F. Skinner (1904-1990)

- Organismus produkuje spontánní necílené náhodné chování, které se zkušeností reguluje – **operanty**
- Ty můžou být posíleny – **zpevněny** – pozitivně (odměna) anebo negativně (odstranění nepříjemného podnětu), takže příště pravděpodobnost takového chování vzrůstá – **podmíněná odezva**

pravděpodobnost výskytu spontánních projevů chování se mění na základě jejich důsledků.

Využití behaviorismu dnes - terapie

- Psychická porucha je maladaptivní chování, udržované posilováním
- 🙌 dá se stejným způsobem odnaučit
- Přístup zaměřený na změnu chování, myšlení a emocí na základě principu učení

Subjektivní behaviorismus

John Dollard, Neal E. Miller

- Spojení behaviorismu s psychoanalýzou
 - Osobnost si člověk osvojuje v dětství – sestává z návyků
 - **Sekundární potřeby** – se vyvíjí z primárních v sociokulturním prostředí
 - Neurózy – nevědomé konflikty
- **Pudová potřeba** – motivace (primární/vnější)
 - **Signál** (cue) – určuje kdy reaguju a kterou odezvou
 - **Odezva** - vyvolávána motivační silou pudové potřeby a směrovým působením signálu (pro učení nezbytná)
 - **Zpevnění** – znamená redukci potřeby

Podnět (pudová potřeba) + signál -> odezva -> zpevnění
o Podnět + odezva -> návyk

Literatura - Behaviorismus

- Drapela, V.: Přehled teorií osobnosti, *kap. 7 – Dollard a Miller.*
- Hunt, M: Dějiny psychologie, *kap. 9 – Behavioristé*

Psychoanalýza - interpersonální a psychosociální teorie

Sociokulturní teorie - Karen Horneyová (1885-1952)

- **Základní úzkost** – pocit osamocení a bezmocnosti vůči potenciálně nepřátelskému světu - zakotven v sociálních faktorech prostředí („neurotičtí“ dospělí, kteří se chovají nepředvídatelně)
- 3 strategie k překonání základní úzkosti:
 - K lidem
 - Proti lidem
 - Od lidí
- Duševní zdraví = spontánní užívání všech 3 stavů vs. Ohrožené dítě = strnule se drží pouze jedné ze strategií
- Neurotické potřeby v dospělosti jsou pokračováním sociálních postojů z dětství (nutkavost, jejich základ je nevědomý)
- Řešení – terapie, ale hlavně svépomoc (v duši narušené osoby je podle ní mnoho uzdravujících sil)

Teorie mezilidských vztahů

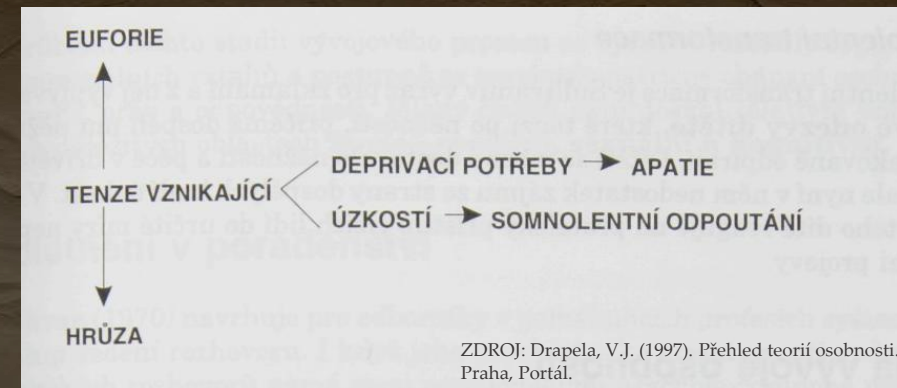
Harry Stack Sullivan (1892-1949)

- Osobnost je výsledkem interpersonálních vztahů (nemá reálnou samostatnou existenci)
- rozvoj osobní zralosti a sebenaplnění je adaptace v 3 oblastech:
 - Sociální
 - Sexuální
 - Kognitivní

Teorie „prsů v ústech“

- kojení je první interpersonální zkušenost (emoční rozpoložení matky ovlivňuje účinek kojení)
 - Dobrý a uspokojení poskytující prs v ústech (jednoduchý signál pro kojení, ovlivňuje orální zónu)
 - Zlý prs, prs úzkostné matky (vyvolává tenzi, působí na emoční stav kojence)

- 2 složky osobnosti:

- **Temperament** - zděděný, konstituční a trvalý; hlavní nástroj osobnosti
- **Charakter** - utváří se hodnotovými volbami
 - **Produktivní** – „člověk miluje to, pro co pracuje a pracuje pro to, co miluje.“ (← socializace)
 - **Nonproduktivní** - jedinec není schopen produkovat, takže vše co potřebuje musí dostat od druhých (← asimilace)
 - Receptivní orientace – „všechno dostanu“
 - Kořistnická orientace – „všechno získám“
 - Hromadivá orientace – „všechno si uchovám (a stáhnou se)“
 - Tržní orientace – „jsem hodnocen dle dojmu, ne na základě toho, kdo jsem“

Erich Fromm

(1900-1980)

Psychosociální teorie – Erich Fromm (1900-1980)

5 základních potřeb:

- Potřeba vztaženosti
- Potřeba transcendence
- Potřeba zakořeněnosti
- Potřeba identity
- Potřeba orientačního rámce

Zralá osoba je schopná tyto potřeby integrovat

Zralá láska:

- vyplývá z produktivní charakterové orientace
- je sjednocením za současného uchování vlastní integrity
- Láska je aktivní silou v člověku
- Zásada uzdravující moci lásky na terapii

Literatura - neopsychoanalýza

- Drapela, V.: Přehled teorií osobnosti, *kap. 5 – 6* (Horneyová, Sullivan, Fromm)

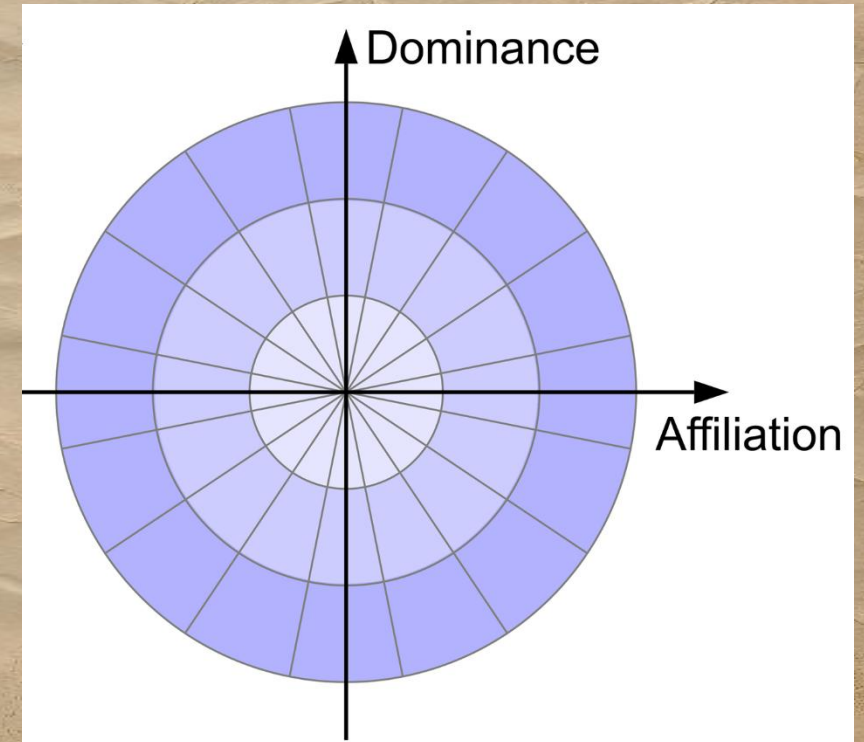

Interpersonální osobnost

Circumplex model (T. Leary, J. Wiggins)

Timothy Leary (1957)

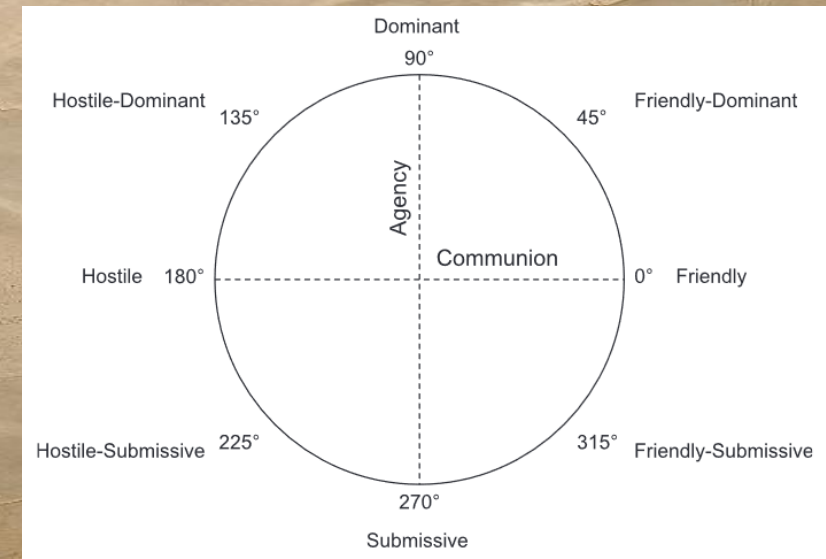
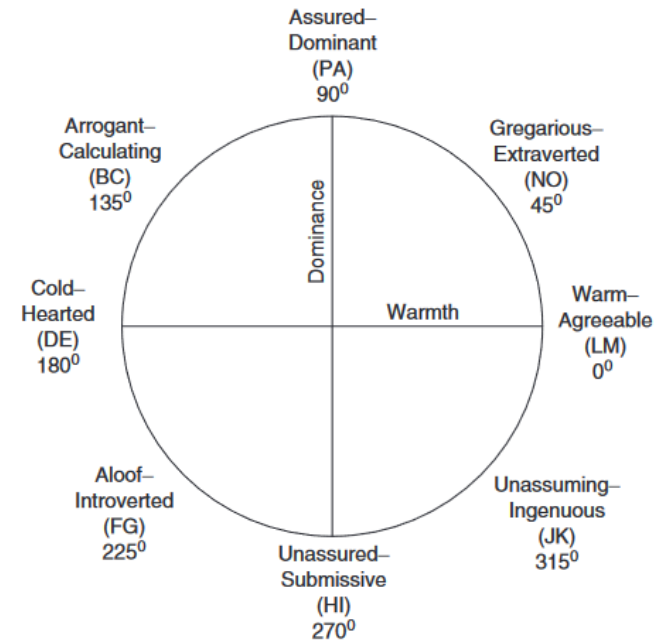
- lidské interakce lze popsat podle dvou hlavních dimenzí:
 - **Dominance** vs. Submise
 - Motiv cítit se dobře – moc
 - **Láska/přátelskost** vs. hostilita/agrese
 - Motiv necítit úzkost – družení se s ostatními – interpersonální jistota
- Vytvořil diagnostický nástroj, který umožňoval klasifikaci osobnosti na základě interpersonálního chování

Circumplex model (T. Leary, J. Wiggins)

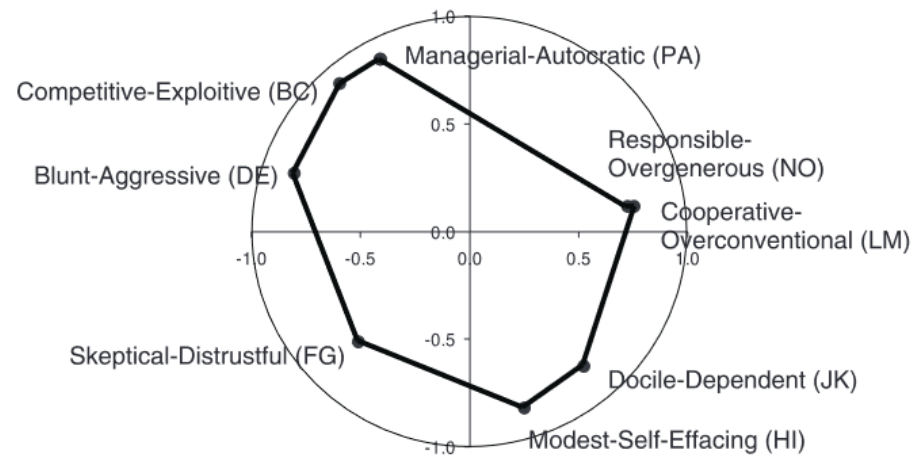
- Jerry S. Wiggins (1979, 1980)
- Použil lexikální přístup (jako např. u Big5)
- Oddělil interpersonální rysy od ostatních (např. temperament, charakter atd.)
- Statisticky ověřil strukturu kruhového modelu pomocí FA
 - Akceptace statusu vlastního x druhých
 - Poskytování lásky sobě x druhým
- Vytvořil čistě psychometrický nástroj (Interpersonal Adjective Scales, IAS)

Figure 1
Wiggins' (1995) Interpersonal Circumplex

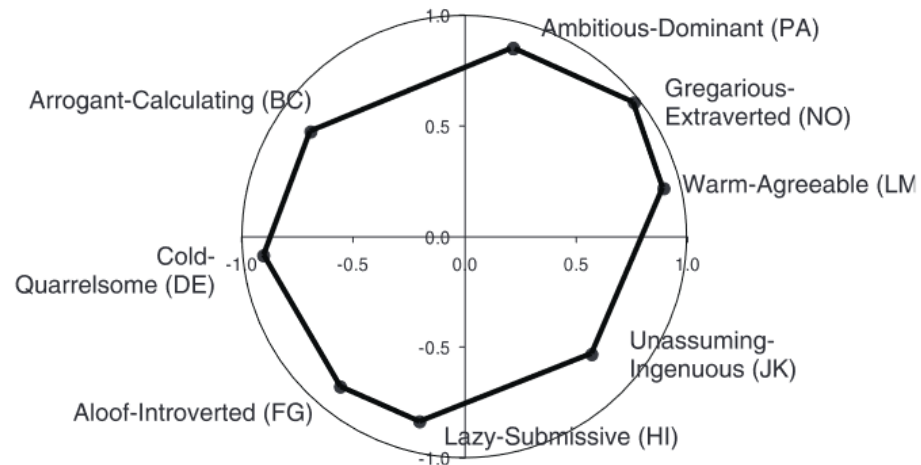

Příklad výsledků cirkumplex testů

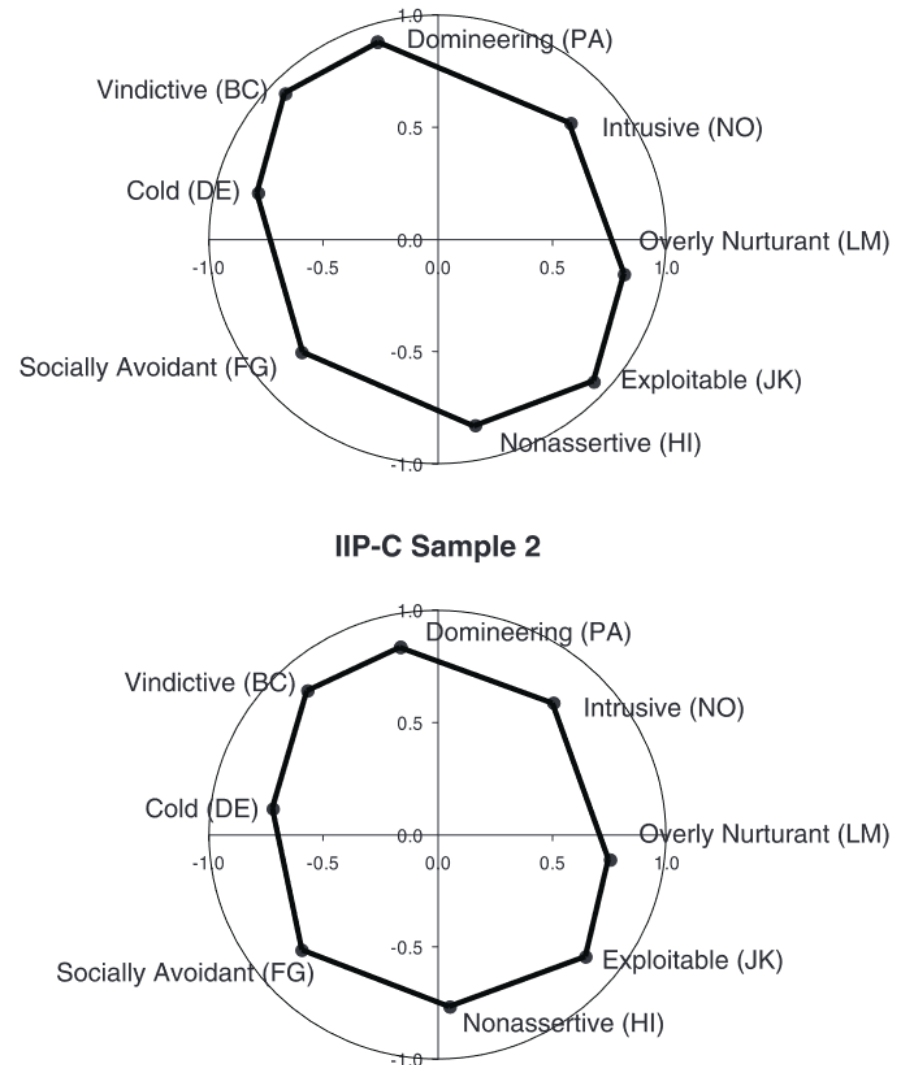
ICL Sample

IAS Sample 1

IIP-C Sample 2

Vliv prostředí – 3 mechanismy

1) Selekce

- Aktivně si vybíráme prostředí, do kterého vstoupíme a lidi, se kterými budeme v kontaktu
- Protiklady v os. (emoční stabilita, svědomitost) vedou v partnerství k celkovému dlouhodobému snížení životní spokojenosti a větší pravděpodobnosti rozvodu – spíše tedy asortativní strategie (podobné se přitahuje)
- **Ostýchavost** (shyness) – ostýchaví lidé mají tendenci se určitým situacím vyhýbat (networking, party, riziko, ...)

Vliv prostředí – 3 mechanismy

2) Evokace

- Naše os. vyvolává v jiných lidech určitou odezvu – naše os. tím spoluutváří soc. interakci
- **hostile attributional bias** (zkreslení nepřátelské atribuce) - tendence agresivního člověka (1) interpretovat ambivalentní chování (2) jako záměrné hostilní, což u (1) vyvolá agresivní reakci, druhý člověk (2) na agresivní reakci odpovídá agresivně - agresivní chování bylo evokováno. (1) si tak potvrdil, že (2) je hostilní (**expectancy confirmation**)

Vliv prostředí – 3 mechanismy

3) Manipulace (sociální vliv)

- Nemusí mít negativní záměr
- Antisociální manipulace nejvýrazněji je poznat u lidí s machiavellismem – manipulují také pomocí *selekce* (výběr obětí a prostředí) a *evokace* (vyvolání pocitů viny, strachu vděčnosti)

Table 15.5 Taxonomy of Eleven Tactics of Manipulation

Tactic	Sample Act
Charm	I try to be loving when I ask her to do it.
Coercion	I yell at him until he does it.
Silent treatment	I don't respond to her until she does it.
Reason	I explain why I want him to do it.
Regression	I whine until she does it.
Self-abasement	I act submissive so that he will do it.
Responsibility invocation	I get her to make a commitment to doing it.
Hardball	I hit him so that he will do it.
Pleasure induction	I show her how much fun it will be to do it.
Social comparison	I tell him that everyone else is doing it.
Monetary reward	I offer her money so that she will do it.

Vliv prostředí – 3 mechanismy

3) Manipulace (sociální vliv)

- Lidé s různými rysy používají různé taktiky manipulace
 - ↑ dominance a extroverze – nátlak (požadavky, výhružky, kritika), důraz na odpovědnost
 - ↓ dominance a extroverze – sebeponižování (působit bezbranně), ale také tvrdost (zavádění, lhaní, ponižování, násilí)
 - ↑ přívětivost – indukce potěšení, zdůvodnění (reason)
 - ↓ přívětivost – nátlak, tiché zacházení, msta
 - ↑ svědomitost – zdůvodnění
 - ↓ svědomitost – zločinecké praktiky
 - ↑ emoční stabilita – nátlak, tvrdost, zdůvodnění, ...
 - ↑ otevřenost ke zkušenosti – zdůvodnění
 - temná triáda – všechny, ale víc tvrdých taktik

Literatura – interpersonální osobnost

Cirkumplex model:

- Larsen & Buss: Personality Psychology (kap. 3 - Traits and Trait Taxonomies, s. 65-68)

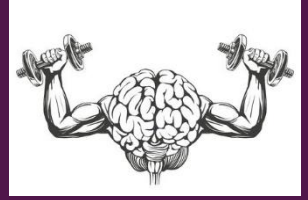
3 mechanismy:

- Larsen & Buss: Personality Psychology (kap. 15 – Personality and Social Interaction)

Člověk a kultura

Hodnoty a normy

- 1) jeden z členů Vaši domácnosti pravidelně jí hovězí
- 2) muž udře svojí manželku, protože ho neuposlechla
- 3) nemocnice odmítne ošetřit těžce raněného člověka, protože není pojištěný

Úrovně kultura a osobnost

- Evokovaná kultura

- Prostředí ➡ kultura ➡ chování (osobnost)
- Podmínky s vysokým rozptylem (high-variance conditions) – větší nejistota uživení se – vede k větší kooperaci (zvyšuje pravděpodobnost přežití)
- Kultura cti (Nisbett) – jih USA (tradiční pastevci) – agresivnější protektivní reakce a reakce na urážku než severáni (tradiční zemědělci) – dobytek se dá vzít (potřeba ochrany), pole ne

- Kulturní transmise

Úrovně kultura a osobnost

- Evokovaná kultura
- Kulturní transmise
 - schopnost přenášet informace (a způsoby chování) z jedné generace na druhou a také v rámci společnosti (jazyk, symboly, historie)
 - **Efekt ozubeného kola** – co se naučíme, už na to nemusíme přicházet sami, ale můžeme na tom stavět (kumulativní kultura)
 - **Sebepojetí a kultura** – já jako individuum (západní svět) vs. Já jako součást společenství (spíše nezápadní svět) (Markus & Kitayama)

Co říkají antropologové?

- **Základní osobnost** – určitý osobnostní topos sdílený všemi členy společenství
 - každá kultura má osobnostní konfiguraci sdílenou většinou členů (společné zkušenosti z dětství)
 - Společné chápání hodnot, stejné emoční reakce, ...
 - Vzniká internalizaci základních kulturních prvků – kulturních univerz
- **Modální (statusová) osobnost** – se integruje ze základní
- Ralf Linton, Cora Alice DuBois, Abram Kardiner

Osobnost u bilingvních

Německo-
španělští mluvčí:
NEO-FFI

Extraverze a
Neuroticismus

Svědomitost

Veltkamp et
al., 2013

španělsko-angličtí
bilingvní:
BFI (Big Five
Inventory)

extraverze,
přívětivost a
svědomitost

Ramírez-
Esparza et al.,
2006

španělsko-angličtí
bilingvní:
BFI

extroverze,
přívětivost,
zodpovědnost a
otevřenosti ke
zkušenosti

neuroticismus

Rosselli et al.,
2017

Italsko-friulští
dospělí:
Rozdíly v TCI

faktorech Self-
directness
Cooperativeness

Fabbro et al.,
2020

Roli hraje spíše kultura, ale **jazyk** slouží jako **vodítko** ke správnému **kulturnímu rámci**

Některé domény

Self

- Zhu (2007): zatímco „západňané“ používají MPFC výhradně k reprezentaci sebe, Číňané reprezentují v MPFC sebe a svojí matku (jiné lidi ne)
- Kultura ovlivňuje funkční anatomii sebe-representace

Neural basis of cultural influence on self-representation

Ying Zhu,^{a,*} Li Zhang,^b Jin Fan,^c and Shihui Han^{a,*}

Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation

Některé domény

Motivace

- asijské děti se víc snažili, když byly přesvědčené, že jim úkol zadala máma, americké děti spíše, když si ho zvolili sami

Rozdíl v motivační emoci:

- Východní Asie – preference málo aktivizační pozitivní emoci (klid)
- Amerika – preference vysoko aktivizační pozitivní emoci (vzrušení)

Temné stránky

Testy měřící antisociální polohy osobnosti

- Sociální orientace
- Temná triáda/tetráda
- Rasismus

„Předsudky jsou v podstatě
osobnostní rysy“ (Allport, 1950, s.73)

Sociální orientace

Autoritářská osobnost

- *Right-Wing authoritarianism* (RWA) (Adorno et al., 1950; Altemayer, 1981)
- Osobnost hájící autoritativní uspořádání, hostilita vůči out-group, inklinace k tradičním hodnotám
- *RWA 3D Scale* (Funke, 2005)
 - 12 položek
 - 3 dimenze (agrese, submise, konvencionalismus)

Sociální orientace

Social-Dominance Orientation (SDO)

- Míra potřeby nadřazenosti vlastní skupiny, a potlačení tendencí k sociální rovnosti

- SDO₆-Scale

(Sidanius, Pratto & Levin, 2006)

- 16 položek

- Sociální orientace a Big Five

- RWA

otevřenost ke zkušenosti

svědomitost

- SDO

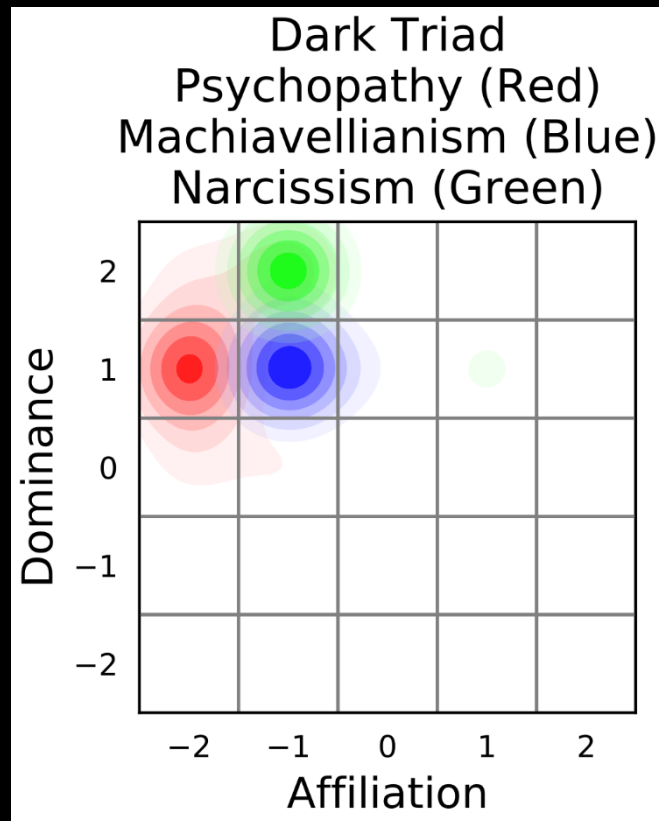

přívětivost

otevřenost ke zkušenosti

Temná triáda/tetráda

Mobbs, A. (2020):. An atlas of personality, emotion and behaviour. *PLOS ONE*.

1. **Narcismus** (grandiozita, pýcha, egoismus)
 2. **Machiavellismus** (zneužívání, manipulace, cynismus)
 3. **Psychopatie** (antisociálnost, sebestřednost, nelítostnost)
 4. **(sadismus)** – oproti psychopatii i nevyprovokovaná agrese, vznětlivost
- *Short Dark Triad (SD3)* (Jones & Paulhus, 2014; Barcaj et al., 2018)
 - 27 položek (česká verze 25 položek)

Rasismus

- Dříve spíše zjevný rasismus, dnes spíše skrytý rasismus
- Modern Racism Scale (MRS) (McConahay et al., 1981)
 - 6 položek
- Blatant and Subtle Prejudice Scale (Pettigrew-Meertens, 1995)
 - 9 položek
 - 2 škály (zjevné předsudky a skryté předsudky)

Empatie

- Schopnost *rozpoznat* afektivní stav druhého člověka a správně na tento stav *zareagovat*:
 - **Afektivní empatie** (emoční) – schopnost správně zareagovat
 - **Kognitivní empatie** – rozpoznání stavu (sociální kognice, teorie mysli, ...)
- E závisí od osobnosti, ale také situace
 - Co nás k empatii vede: pozitivní afekt, afiliace, sociální desirabilita
 - Co nás od empatie drží: utrpení, investice, kompetice
- Měření empatie: Empatický kvocient (EQ, 60 položek), Totonto Empathy Questionnaire (TEQ, 16 položek), ...

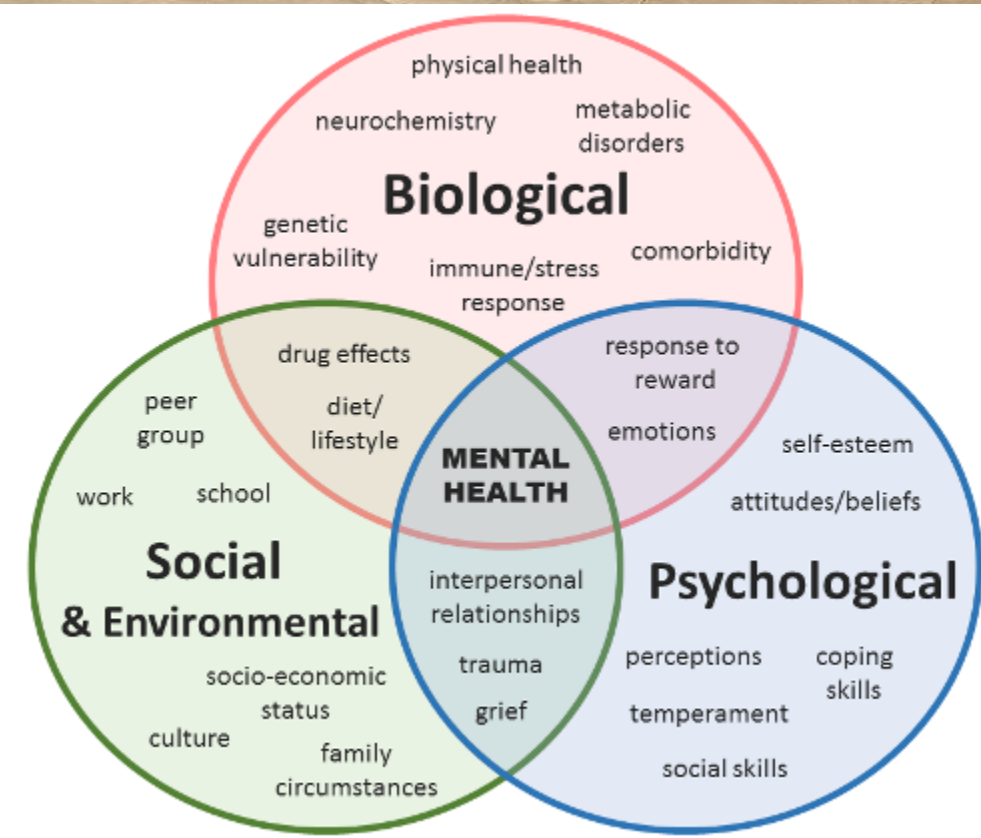

Biologie a prostředí - integrace

- George Engel (1977)
- Model zdraví člověka – spíše medicínsky zaměřený koncept (neléčíme nemoc, ale pacienta)
- Někdy přidána spirituální složka
- Vnímá člověka jako integrální bytost na kterou mají vliv biologické predispozice, které se realizují sociálním způsobem a s psychickými vlastnostmi

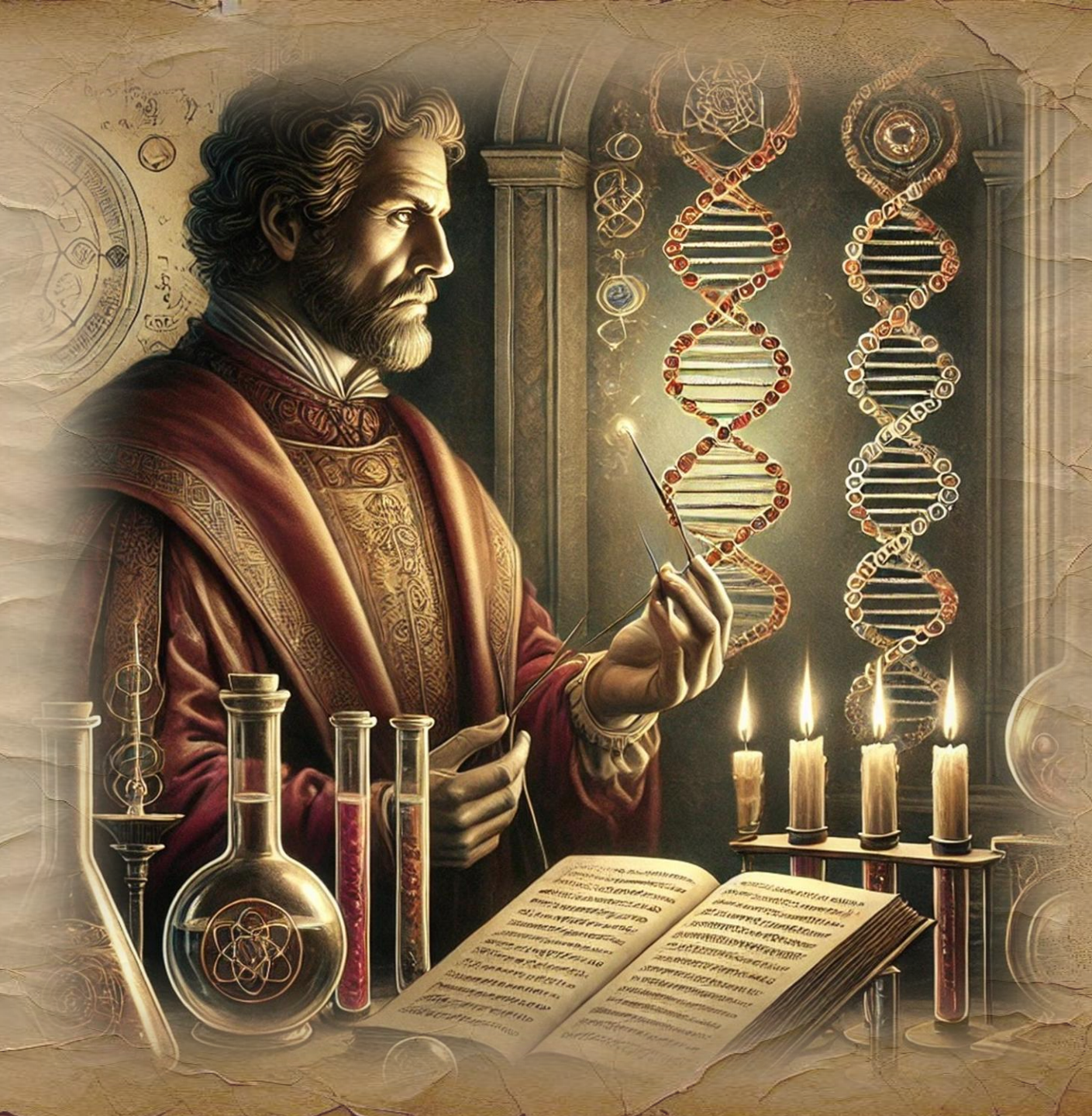
„Co je víc ...“ je pouze akademická otázka, postrádající smysl!

Bio-psycho-sociální model

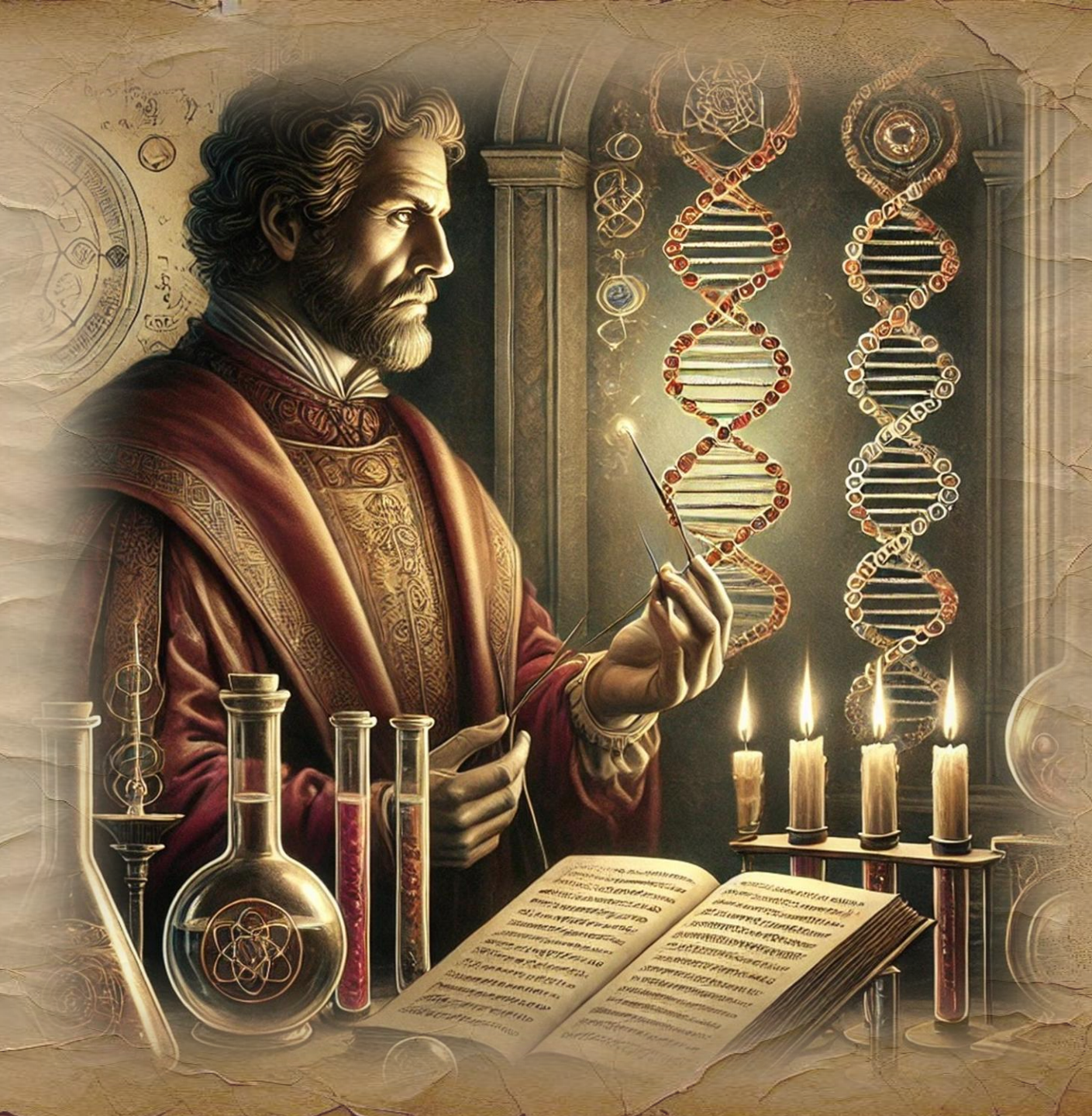
Interakce genů a prostředí

- Biologické a psychologické procesy se odehrávají v konkrétním kulturním kontextu a omezeních evolučních procesů (Kim & Sasaki, 2014)
- Výskyt patogenů – historicky zvýhodnil jedince introvertní a méně otevřené zkušenosti a v těchto společnostech mají tendenci převládat silné centralizované vlády (častý rys autoritářská osobnost)
- **Epigenetika** – envi. faktory můžou ovlivnit, jak se ge. predispozice projeví v behav. a psychol. tendencích

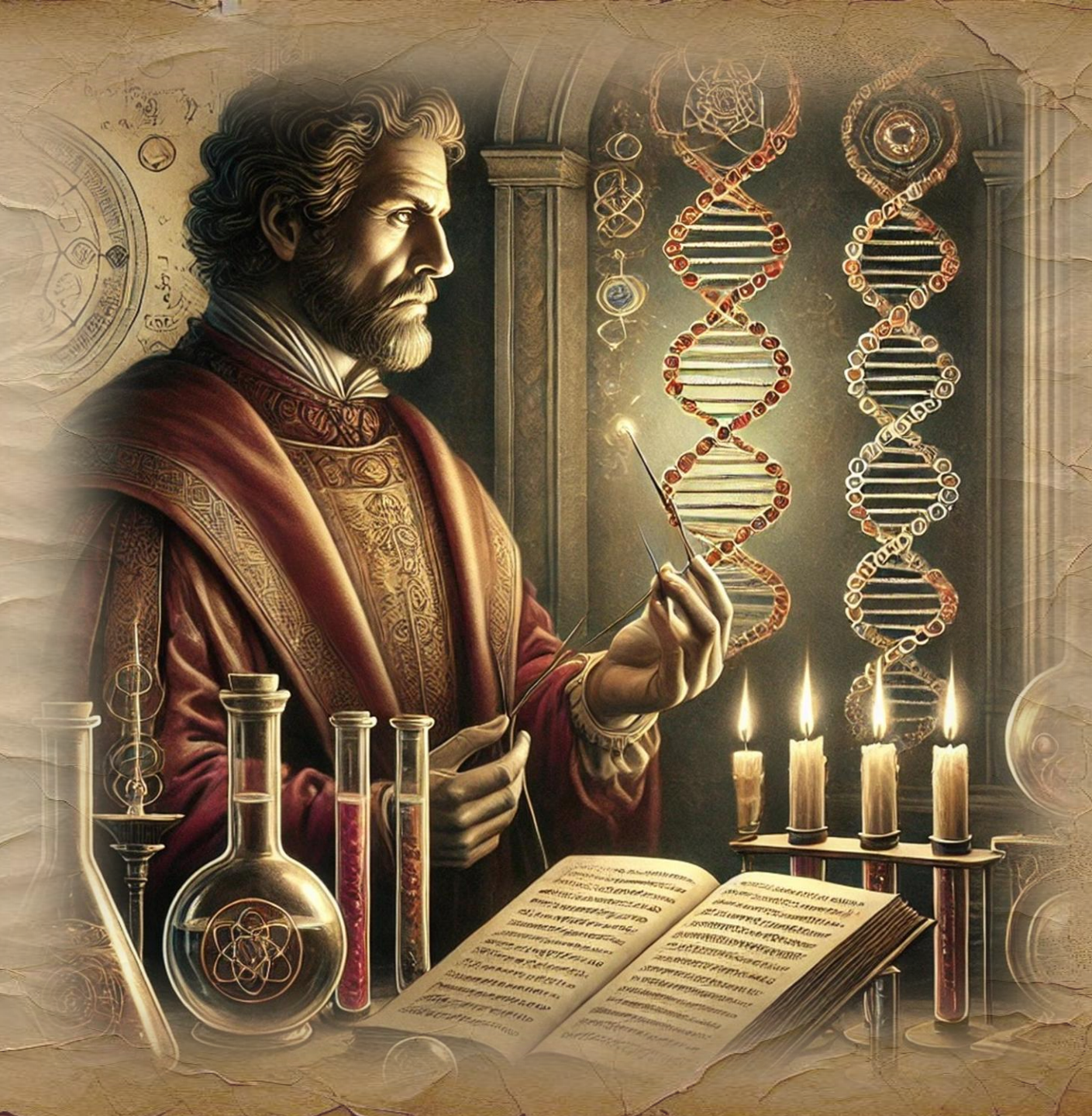
Interakce genů a prostředí

- Někteří lidé jsou citlivější vůči enviro. stimulům, než jiní (na základě serotoninového polymorfismu)
- Asiaté nevyžadují emoční podporu tolik, co Američané (vč. Koreo-Američanů) - oxytocin
- Genetika (citlivost vůči kult. Podnětům) určuje, zda religiozita bude mít dopad na psychologický well-being, ale polaritu určuje kultura (Korejci + Euroameričané -)

Interakce genů a prostředí

- Ochota k otevření se (u Japonců vs. Američanů) je podmíněna vztahovou mobilitou (jak je přístupné opustit vztahy staré a navázat nové)
- Drsnost klimatického prostředí hraje veliký vliv na well-being u chudých společností, ale ne u bohatých (dokážou kompenzovat)
- *Person-culture fit theory*: lidé jejichž osobnostní charakteristiky konvergují s kulturními hodnotami vykazují větší spokojenost, sebevědomí, well-being ...

Literatura - prostředí

Doporučená:

- Larsen & Buss: Personality Psychology (*část V: Social and Cultural Domain*)
- Cervone & Pervin: Personality: Theory and Research (*kap. 14: Personality in Context*)
- Mischel, Shoda & Ayduk: Introduction to Personality (*kap. 18: Personality in Its Social Context*).

